

Ks. Piotr KROCZEK

Papieska Akademia Teologiczna w Krakowie

PRYWATNE STOWARZYSZENIA WIERNYCH

Charakterystyka i etapy powstawania

Prawo do stowarzyszania się jest jednym z podstawowych praw człowieka, którego realizowania żadna władza ani kościelna, ani świecka nie może odmówić¹. Jego podstawa leży w społecznej naturze człowieka, który realizować siebie może tylko przez współpracę z innymi. Jest to prawo wolnościowe, wrodzone, a co za tym idzie niezbywalne. Prawo do stowarzyszania się wynika także z nadprzyrodzonego powołania wiernego do przeżywania własnego powołania w świecie (por. kan. 215 i kan. 225 KPK), jako członka Kościoła, który ma przecież wspólnotowy charakter². Znamienne jest jego umieszczenie w „katalogu praw” wiernych na początku księgi II KPK z 1983 roku. Tę dwoistość źródeł jasno ujmuje J. Dyduch:

Przez chrzest chrześcijanin zyskuje we wspólnocie Kościoła prawo do tworzenia zrzeseń odpowiadających celom Kościoła, a więc prawo naturalne zyskuje potwierdzenie i usankcjonowanie w Kościele oraz staje się podstawowym prawem chrześcijanina (*ius nativum*)³

Realizacja prawa do stowarzyszania się zasługuje na szczególną uwagę. Jest to bowiem dziedzina prawa, będąca przedmiotem szerokiego zainteresowania wiernych szczególnie po roku 1989, kiedy to weszła w życie Ustawa z dnia 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach⁴

¹ J. Krukowski, *Prawo chrześcijan do stowarzyszania się i możliwości jego realizacji w prawie kanonicznym i polskim*, [w:] *Kościół i prawo*, t. 9, red. J. Krukowski, F. Mazurek, F. Lempa, Lublin 1991, s. 193.

² J. Krukowski, *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego*, red. J. Krukowski, Poznań 2005, t. 2/1, s. 32. (dalej = *Komentarz...*). Por. też J. Krukowski, *Prawo chrześcijan do stowarzyszania się...*, s. 192 oraz J. Wal, *Działalność stowarzyszeniowa w świetle nowej kodyfikacji*, „*Notificationes e Curia Metropolitana Cracoviensi*” 12:1984, s. 262.

³ J. Dyduch, *Obowiązki i prawa wiernych świeckich w prawodawstwie soborowym*, Kraków 1985, s. 93.

⁴ DzU 1989 r., nr 20, poz. 104 ze zm.

(= *PrStowU*)⁵ Złagodziła ona politykę państwa wobec społeczeństwa, co doprowadziło do demokratyzacji i liberalizacji życia społecznego, a w konsekwencji przyniosło pluralizm i wolność w organizowaniu się obywateli. Pozwoliło to także wiernym Kościoła na szerszy udział w życiu społecznym, a przez to na wypełnianie swej apostołskiej misji (por. kan. 211)⁶

Zamierzeniem autora niniejszego artykułu jest przybliżenie prywatnych stowarzyszeń wiernych poprzez opisanie ich oraz przedstawienie etapów, w jakich powstają, aż do uzyskania kościelnej i cywilnej osobowości prawnej⁷ Metodami, jakie wykorzystane będą do osiągnięcia tego celu, są opis i analiza poszczególnych przepisów prawa, zawartych w dwóch systemach prawa: polskiego cywilnego i kanonicznego z uwzględnieniem norm obowiązujących w Kościele w Polsce. W zamyśle artykuł ten ma być pomocą dla tych, którzy chcą uczestniczyć w życiu Kościoła także poprzez przynależenie i działalność w prywatnych stowarzyszeniach wiernych.

Artykuł składa się z następujących części: w pierwszej dokonany zostanie podział i rozróżnienie stowarzyszeń wiernych potrzebne do tego, aby w drugiej części opisać i scharakteryzować jeden z rodzajów stowarzyszeń, czyli prywatne stowarzyszenia wiernych. Trzecia część artykułu zostanie poświęcona etapom powstawania takich stowarzyszeń, aż do uzyskania kościelnej osobowości prawnej, a kolejny punkt będzie mówił o procedurze uzyskania cywilnej osobowości prawnej. Artykuł zamknie krótkie podsumowanie.

PODZIAŁ STOWARZYSZEŃ WIERNYCH

Istnieje wiele kryteriów, według których można dokonać różnych podziałów stowarzyszeń wiernych. KPK z roku 1983 wprost dzieli stowarzyszenia ze względu na ich skład osobowy na: stowarzyszenia wspólne dla wszystkich wiernych, stowarzyszenia dla duchownych, czyli kłeryckie i stowarzyszenia dla wiernych świeckich, czyli laickie (por. kan. 298 § 1, kan. 302).

Inny podział stosowany przez KPK z roku 1983 jest ze względu na sposób ustanowienia stowarzyszeń. Wyróżnia się tu stowarzyszenia: pu-

⁵ Skrót ustaw wg *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, red. P. Sarnecki, Warszawa 1999, s. XVII.

⁶ Por. Z. Szypliński, *Prawo o stowarzyszeniach*, Poznań 1997, s. 16.

⁷ Poprzez „cywilną osobowość prawną” należy rozumieć osobowość prawną uzyskaną na podstawie prawa polskiego.

bliczne, erygowane przez władzę kościelną (kan. 301 § 3) i stowarzyszenia prywatne, zakładane z inicjatywy wiernych (kan. 299 § 1)⁸

Kolejny podział ze względu na terytorialny zakres działalności stowarzyszenia wyznacza stowarzyszenia: powszechne, międzynarodowe, krajowe i diecezjalne (kan. 312 § 1)⁹

Dla przedstawienia etapów powstawania prywatnych stowarzyszeń wiernych lepszy od wspomnianych jest podział stowarzyszeń zaproponowany przez J. A. Coridena, który biorąc pod uwagę różny stopień kanonicznej pozycji, wyróżnił ich cztery kategorie. Zdaniem tego kanonisty można mówić o: „stowarzyszeniach niekanonicznych”, stowarzyszeniach prywatnych nieposiadających osobowości prawnej, stowarzyszeniach prywatnych posiadających osobowość prawną oraz o stowarzyszeniach publicznych posiadających osobowość prawną¹⁰ Aby ukazać tło dla dalszych rozważań, wymagają one krótkiej prezentacji.

Pierwsze z wymienionych stowarzyszeń, czyli „stowarzyszenia niekanoniczne” to jakby pierwszy etap w procesie powstawania prywatnych stowarzyszeń wiernych. Nie są to stowarzyszenia czysto świeckie, to znaczy takie, które w swojej działalności skupiają się wyłącznie na sprawach niezwiązanych w żaden sposób z celami Kościoła¹¹ Przeciwnie, do takich „niekanonicznych stowarzyszeń” należą wierni, którzy chcą wspólnie realizować jakiś cel powiązany choćby luźno z celami stowarzyszeń wiernych, o którym mowa w kan. 215 i kan. 298 § 1. Przymiotnik „niekanoniczne” oznacza, że takie stowarzyszenia nie są regulowane przez prawo kanoniczne. Nie mają one ani uznania kompetentnej władzy kościelnej

⁸ Rozróżnienie na stowarzyszenia kościelne publiczne (*consociatio publica*) i prywatne (*consociatio privata*) wprowadzone zostało w KPK z 1983 r. Niektórzy kanoniści kwestionują słusność tego podziału, przyjętego z prawa cywilnego. Por. J. Krukowski, *Prawo chrześcijan do stowarzyszania się...*, s. 196; czy też: E. Górecki, *Prawo zrzeszania w Kościele*, „Colloquium salutis” 20:1988, s. 265.

⁹ *Komentarz...*, s. 123.

¹⁰ J. A. Coriden, *An Introduction to Canon Law*, Mahwah 1990, s. 59–60. Por. J. Krukowski, *Prawo chrześcijan do stowarzyszania się...*, s. 196.

¹¹ KPK z 1983 r. wypowiada się na temat stowarzyszeń związanych z udziałem wiernych w życiu społeczności świeckiej w trzech kanonach: 1) kan. 227, gdzie podkreśla się, że „Wierni świeccy mają prawo, aby w zakresie spraw doczesnej społeczności przyznano im wolność przysługującą wszystkim obywatelom“ i przypomina, wiernym, że korzystając z tej wolności, mają zatroszczyć się o to, aby swoją działalność przepoić duchem ewangelicznym i mieć na uwadze naukę Nauczycielskiego Urzędu Kościoła oraz wystrzegać się przedstawiania w kwestiach wątpliwych swojego stanowiska jako nauki Kościoła; 2) kan. 287, w którym zabrania się duchownym brania czynnego udziału w partiach politycznych i w kierowaniu związkami zawodowymi, chyba że – zdaniem kompetentnej władzy kościelnej – będzie wymagała tego obrona praw Kościoła lub rozwój dobra wspólnego. Diakoni stali, zgodnie z kan. 288, nie są związani tym zakazem; 3) kan. 1374, który ustanawia karę, dla tego, „Kto zapisuje się do stowarzyszenia działającego w jakikolwiek sposób przeciw Kościołowi [...]”

(por. kan. 299 § 3), ani osobowości prawnej kanonicznej, a ich statuty nie są przejrane przez władzę kościelną. Stowarzyszenia tego typu nie są zobowiązane do składania sprawozdań tejże władzy i nie mogą też być przez nią wizytowane. Podlegają one władzy kościelnej jedynie w zakresie, w jakim podlegają tej władzy poszczególni wierni, będący członkami Kościoła (por. kan. 209, kan. 212 § 1). Pewne jest to, że działalność takich stowarzyszeń musi być zgodna z celami i działalnością Kościoła (AA 19, CD 17), a przez to zasługują one słusznie na szacunek (AA 21).

Kolejne to „stowarzyszenia prywatne bez osobowości prawnej”, które są założone i kierowane przez wiernych w rozumieniu KPK z roku 1983 (zob. kan. 204 i kan. 205). Jedynie wierni są członkami takich stowarzyszeń. Wspomniany KPK nic nie mówi o członkostwie niekatolików w stowarzyszeniach kościelnych. Wydaje się, że jest to niemożliwe¹² Stowarzyszenia takie są rozpoznawane w Kościele po przejrzeniu statutów, lecz nie mają osobowości prawnej. Są one przedmiotem troski i nadzoru władzy kościelnej. Gdy prywatne stowarzyszenia dodatkowo będą uznane, mogą być także zalecone lub popierane (kan. 299 § 2 i § 3).

Trzecia grupa to „stowarzyszenia prywatne posiadające osobowość prawną” (zob. kan. 113 § 2 i kan. 114 § 1), nadaną przez kompetentną władzę kościelną (kan. 114 § 3), przez co są podmiotem praw i obowiązków, podlegają nadzorowi władzy i mogą być przez tę władzę wizytowane.

Ostatnia, czwarta kategoria wymieniona przez J. A. Coridena, nie mieści się w optyce tego artykułu. Są to stowarzyszenia publiczne, które założone przez władzę kościelną (kan. 301 § 3), są jednocześnie z mocy prawa obdarowane kościelną osobowością prawną (kan. 313) i misją do realizacji celów, takich jak: przekazywanie doktryny chrześcijańskiej w imieniu Kościoła, rozwijanie kultu publicznego, czy też zadań, których realizacja ze swej natury zastrzeżona jest władzy kościelnej lub też innych celów duchowych, którym nie zaradza się dostatecznie przez poczynania osób prywatnych (kan. 301 § 1 i § 2).

¹² Por. H. Schnicer, *Allgemeine Fragen des kirchlichen Vereinsrechts*, [w:] J. Listl, A. Schmitz, *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, Regensburg 1999, s. 576. Wypada w tym miejscu nadmienić o „stowarzyszeniach ekumenicznych”, w których to „większość członków jest katolikami, mniejszość zaś niekatolikami”, Jan Paweł II, *Christifideles laici*, nr 31. Na temat członkostwa ochrzczonych niekatolików w tych stowarzyszeniach zob. np.: L. M. Sistach, *Le associazioni di fedeli*, Milano 2006, s. 123. Jak słusznie zauważono, wydaje się, że są one „ekumeniczne” nie tyle względu na cel, ale skład członków; zob. tamże, s. 42, przypis 13.

CHARAKTERYSTYKA PRYWATNYCH STOWARZYSZEŃ WIERNYCH

Stowarzyszenia prywatne (zarówno posiadające osobowość prawną, jak nieposiadające) mają swoją specyfikę, która odróżnia je od stowarzyszeń publicznych. Wydaje się, że najbardziej celowe będzie podanie ich charakterystycznych cech zgodnie z wytycznymi zawartymi w kan. 94 i kan. 304. Wymienione są w nich te elementy, które w statucie każdego stowarzyszenia powinny się znajdować. A są to:

1) Identyfikacja stowarzyszenia, czyli nazwa stowarzyszenia i jego siedziba. Siedziba oficjalna stowarzyszenia nie musi być zgodna z miejscem, w którym zarząd prowadzi swoją działalność. Nazwa stowarzyszenia powinna być nowa, odróżniająca je od innych zrzeszeń. Zgodnie z kan. 304 § 2 powinna być ona dostosowana do zwyczajów czasu i miejsca, a szczególnie powinna być związana z celem stowarzyszenia. Kanon 300 zabrania używania w nazwie przymiotnika „katolickie”, bez specjalnego zezwolenia kompetentnej władzy kościelnej wymienionej w kan. 312 (por. AA 24), czyli tej, która jest upoważniona do erygowania publicznych stowarzyszeń wiernych. Motywem wprowadzenia takiego rozwiązania była zapewne chęć podkreślenia eklezjalności i prawowierności działalności stowarzyszenia, które otrzymało zgodę na przymiotnik „katolickie” w nazwie¹³

2) Cele stowarzyszenia i sposoby ich realizacji. Ogólnie o celach stowarzyszenia wiernych jest mowa w kan. 215. Wymienione są tam następujące zadania: wykonywanie dzieł miłości i pobożności oraz ożywianie chrześcijańskiego powołania w świecie.

Zamierzenia te są bardziej szczegółowo opisane w kan. 298 § 1. Chodzi w nich o dążenie wspólnym wysiłkiem do: a) ożywiania doskonalszego życia, b) rozwoju publicznego kultu, c) popierania chrześcijańskiej doktryny, d) podejmowania dzieł apostołatu, czyli poczynań związanych z: ewangelizacją, wykonywaniem dzieł pobożności, wykonywaniem dzieł miłości, oraz zmierzaniem do ożywienia duchem chrześcijańskim porządku doczesnego.

Na pytanie, czy jest to lista zamknięta, czy też stowarzyszenia wiernych mogą podejmować inne misje, trzeba odpowiedzieć, że cele stowarzyszeń muszą być zbieżne z ogólnymi celami Kościoła, a na pewno nie mogą być z nimi sprzeczne. Powinny być one także choćby w pewnym zakresie związane z realizacją misji Kościoła¹⁴ Trzeba jednak zaznaczyć,

¹³ Warto nadmienić, że zakaz ten dotyczy nie tylko stowarzyszeń, ale także przykładowo szkół czy wszelkich inicjatyw wiernych (kan. 216 i kan. 803 § 3).

¹⁴ Por. J. Krukowski, *Prawo chrześcijan do stowarzyszania się...*, s. 195.

że sformułowanie z kan. 298 § 1 o „podejmowaniu dzieł apostołatu” przez stowarzyszenia wiernych daje możliwość bardzo szerokiej interpretacji, a co za tym idzie, jak to ujmuje jeden z komentatorów, jest miejsce dla „nieskończonej liczby stowarzyszeń wiernych”¹⁵

Zawsze jednak trzeba zachować przepis kan. 301 § 1, który mówi, że pewne cele, takie jak: przekazywanie doktryny chrześcijańskiej w imieniu Kościoła, rozwijanie kultu publicznego, wypełnianie innych celów, których realizacja ze swej natury zastrzeżona jest władzy kościelnej, są zastrzeżone tym stowarzyszeniom, które kompetentna władza kościelna erygowała.

3) Zarząd i sposób jego wykonywania. Stowarzyszenia prywatne (posiadające osobowość prawną, jak i nieposiadające) mają dużą autonomię i rządzą się według swoich statutów (kan. 321). Prywatne stowarzyszenia mogą w sposób wolny wyznaczać sobie moderatora i urzędników, kierując się zapisami w swoich statutach (kan. 324 § 1). Zgodnie z kan. 324 § 2 takie stowarzyszenia także w sposób wolny dobierają sobie kapelana, czyli duchowego doradcę, spośród kapłanów pełniących posługę w diecezji. Duchowny ten wymaga zatwierdzenia przez ordynariusza miejsca. W tym punkcie powinny być także wskazane organy stowarzyszenia, ich skład i zadania, sposoby nominowania i odwoływania członków tych organów. Zgodnie z kan. 309 należy wskazać osobę, która jest odpowiedzialna za majątek stowarzyszenia, czy też reprezentuje stowarzyszenie na zewnątrz. Trzeba w tym miejscu zaznaczyć, że stowarzyszenia prywatne podlegają nadzorowi władzy kościelnej i jej kierownictwu. Nadzór obejmuje troskę o zachowanie nienaruszonej wiary i prawych obyczajów. W ramach nadzoru mieści się także prawo do wizytowania stowarzyszenia (kan. 305). Ważne jest i wymaga podkreślenia to, że nadzór ten nie może naruszać jego autonomii¹⁶

4) Normy dotyczące członkostwa, czyli przyjmowanie nowych członków, wydalanie członków, prawa i obowiązki członkowskie. Członkami stowarzyszeń prywatnych mogą być wierni, którzy spełniają wymagania zapisane w statutach stowarzyszenia (kan. 307 § 1). Statuty mają podawać warunki wymagane do uczestnictwa i przypadki, w których członkostwo się traci (por. kan. 304 § 1 i kan. 308). Kodeks zezwala, aby sama osoba mogła zapisać się do kilku stowarzyszeń (kan. 307 § 2), przy czym, jak się wydaje, nie ma znaczenia, czy chodzi tu o stowarzyszenia prywatne, czy publiczne. Jeśli chodzi o członków instytutów zakonnych, to mogą należeć do stowarzyszeń, zgodnie z przepisami własnego prawa, za zgodą

¹⁵ R. Page, *New Commentary on the Code of Canon Law*, red. J. P. Beal, J. A. Coriden, T. J. Green, New York–Mahwah 2000, s. 402.

¹⁶ Por. J. Wal, *Działalność stowarzyszeniowa...*, s. 268.

swego przełożonego (kan. 307 § 3). Pozbawienie członkostwa może nastąpić tylko na skutek słusznej przyczyny, zgodnie z przepisami prawa i statutów (kan. 308).

5) Majątek stowarzyszenia. Jeśli chodzi o majątek, to prywatne stowarzyszenia wiernych zarządzają w sposób dowolny dobrami pozostającymi w ich posiadaniu, jednak zawsze zgodnie z przepisami prawa i własnych statutów. Kan. 325 § 1 upoważnia ponadto kompetentną władzę kościelną do nadzorowania, by dobra stowarzyszenia były użyte na cele stowarzyszenia. Dodatkowo kan. 325 § 2 określa, iż prywatne stowarzyszenia wiernych w zakresie zarządzania i dysponowania dobrami, które zostały ofiarowane lub pozostawione stowarzyszeniom na cele pobożne, podlegają władzy ordynariusza według przepisów kan. 1301. Kanon ten mówi, że właśnie ordynariusz jest wykonawcą wszystkich pobożnych rozporządzeń, dokonanych zarówno testamentem, jak i aktem między osobami żyjącymi.

Na mocy tego prawa ordynariusz może i powinien czuwać, także przez wizytację, ażeby pobożne zapisy zostały wypełnione. Inni wykonawcy obowiązani są, po wypełnieniu swojej funkcji, złożyć ordynariuszowi sprawozdanie. Klauzule przeciwne temu uprawnieniu ordynariusza, dołączone do rozporządzeń ostatniej woli, należy uważać za niedodane (kan. 1301 § 1 i 2).

Co się jeszcze tyczy majątku stowarzyszeń, ważne jest, aby nie zapomnieć, że istotna w tej materii jest szczegółowa regulacja dotycząca prywatnych stowarzyszeń wiernych zawarta w kan. 310 (por. kan. 113 § 2). Stanowi ona bowiem, iż stowarzyszenia prywatne, nieukonstytuowane jako osoby prawne, jako takie nie mogą być przedmiotem praw i obowiązków. Jednakże wierni w nich zrzeszeni mogą wspólnie zaciągać zobowiązania oraz jako współwłaściciele i współposiadacze nabywać i posiadać uprawnienia oraz dobra. Wspomniane prawa i obowiązki mogą wykonywać przez zleceniobiorcę, czyli pełnomocnika. Dodatkowo, omawiając majątek stowarzyszeń, trzeba pamiętać, że kan. 226 § 1 zawiera normę mówiącą, iż w przypadku wygaśnięcia stowarzyszenia o jego dobrach decydują statuty, z zachowaniem praw nabytych i woli ofiarodawców.

6) Procedury używane przy zmianie statutu czy rozwiązywaniu stowarzyszeń. Wygaśnięcie stowarzyszeń prywatnych następuje zgodnie z postanowieniami statutów. Dodatkowo kodeks wymienia przypadki, w których stowarzyszenia mogą być zniesione przez kompetentną władzę. Jest to wyliczenie taksatywne. Chodzi o sytuacje, gdy działalność któregoś ze stowarzyszeń szkodzi doktrynie lub dyscyplinie kościelnej, albo powoduje zgorszenie wiernych (kan. 326 § 1). Ponadto stowarzyszenie prywatne,

które posiada osobowość prawną, wygasa, jeśli nie działa przez okres stu lat (kan. 120 § 1).

Na koniec tej części należy nadmienić, że wskazane jest, aby statut stowarzyszenia był napisany zgodnie z wymaganiami prawa cywilnego. Szczegółowe normy w tym zakresie zawiera art. 10 *PrStowU*. Zachowanie tych norm będzie pomocne przy zgłoszeniu czy rejestracji stowarzyszenia według prawa państwowego (zob. art. 12 i art. 40 ust. 3 *PrStowU*).

ETAPY POWSTANIA STOWARZYSZEŃ PRYWATNYCH

Stowarzyszenie prywatne powstaje na mocy umowy między wiernymi (kan. 299 § 1)¹⁷ Takie porozumienie jest siłą sprawczą związku i konstituuje stowarzyszenie, które trwa dzięki stałej woli jego członków¹⁸ Członkowie piszą statut i zatwierdzają go aktem kolegialnym. Związek taki nie jest jeszcze stowarzyszeniem wiernych w rozumieniu KPK z roku 1983, bowiem jako taki istnieje poza strukturami Kościoła i poza kanoniczną regulacją prawną. Jest to więc „niekanoniczne stowarzyszenie” Można przypuszczać, że brak uznania przez władzę kościelną ogranicza, a nawet uniemożliwia jego działalność w Kościele.

Takie „niekanoniczne stowarzyszenie” może oczywiście przeobrazić się w prywatne stowarzyszenie wiernych poprzez akt potwierdzenia statutu (*recognitio*)¹⁹ dokonany przez kompetentną władzę kościelną, bowiem:

Nie uznaje się w Kościele żadnego prywatnego stowarzyszenia wiernych, chyba że jego statuty są potwierdzone przez kompetentną władzę (kan. 299 § 3).

Niezbędnym warunkiem, aby takie „niekanoniczne stowarzyszenie” mogło być uznane za kościelne i działać w ramach porządku prawnego Kościoła, musi być realizacja przez nie – oczywiście przy pomocy odpowiednich środków – przynajmniej jednego z celów, o których mowa w kan. 215 i kan. 298 § 1²⁰

W celu potwierdzenia statutu władza kościelna wydaje dekret, który nie ma charakteru zezwolenia na działalność stowarzyszenia. Nie jest to

¹⁷ Stowarzyszenia publiczne powstają na mocy woli kompetentnej władzy kościelnej wymienionej w kan. 312 § 1.

¹⁸ L. M. Sistach, *Le associazioni...*, s. 109.

¹⁹ Wyraz *recognitio* względnie *recognoscere* nie jest w KPK z 1983 r. jednoznaczny. W kan. 314 słowo to oznacza odnowę statutów dokonaną przez samo stowarzyszenie, natomiast w kan. 299 § 3 – potwierdzenie statutów przez kompetentną władzę.

²⁰ *Komentarz...*, s. 125 i s. 127

także zatwierdzenie tego związku. Chodzi tu o stwierdzenie, że cele stowarzyszenia są zgodne z celami Kościoła oraz, że w statucie nie ma błędów z punktu widzenia prawa kanonicznego zarówno powszechnego, jak i partykularnego oraz dyscypliny kościelnej, a także że nie jest on sprzeczny z doktryną Kościoła i dobrymi obyczajami. Tym samym uznaje się, że stowarzyszenie uczestniczy w naturze Kościoła²¹ Pozytywny wynik tego badania oznacza bowiem, że stowarzyszenie ma autentycznie kościelny charakter²²

Nie analizuje się przy tej okazji statutu pod kątem sprawności funkcjonowania tego stowarzyszenia ani praktyczności zawartych w nim rozwiązań. Chodzi tu raczej o potwierdzenie, iż stosowna władza przyjmuje do wiadomości istnienie i działalność takiej organizacji we wspólnocie wiernych.

Ewentualna odmowa potwierdzenia statutu ze strony kompetentnej władzy kościelnej oznacza, że kwestionuje ona katolicki charakter stowarzyszenia, wyrażający się przykładowo w doborze celów i sposobie ich realizacji, czy też wymaganiach odnośnie do członkostwa. Odmowa spowodować może dobrowolną zmianę statutu przez członków stowarzyszenia i ponowienie prośby o potwierdzenie statutów lub też rekurs członków stowarzyszenia zgodnie z kan. 1732–1739²³

W następstwie potwierdzenia statutu stowarzyszenie uzyskuje status stowarzyszenia rozpoznawanego (*agnositur*) w Kościele (kan. 299 § 3). Takie *recognitio* jest także potrzebne (choć kodeks wprost nie mówi, że bezwzględnie potrzebne²⁴), aby władza kościelna nie tylko przyjmowała do wiadomości istnienie stowarzyszenia, ale stowarzyszenie zalecała (polecała) (*commendate*) lub popierała (*laudate*) (por. AA 24). To popieranie czy zalecanie odbywa się po ocenie działalności prowadzonej przez stowarzyszenie. Kryterium jest realizacja wytycznych ze statutów. Jeśli stowarzyszenie uzyskuje takie zalecenie lub poparcie, musi liczyć się z tym, że władza kościelna będzie mogła wnosić uwagi i krytykować jego działalność. Stowarzyszenie musi być otwarte na takie sytuacje.

Pewne jest, że bez osobowości prawnej kościelnej stowarzyszenie nie może być podmiotem praw i obowiązków w Kościele (kan. 310, por. kan. 113 § 2). Tak więc gdy jej nie posiada, wówczas wchodząc w prawne re-

²¹ J. B. Beyer, *Dal Concilio al Codice. Il nuovo Codice e le istanze del Concilio Vaticano II*, Bologna, 1984, s. 79; zob. L. M. Sistach, *Le associazioni...*, s. 45

²² Por. R. Sobański, *Władza moderatora stowarzyszeń*, „Prawo Kanoniczne” 31 1988, nr 3–4, s. 12, przypis 26.

²³ L. M. Sistach, *Le associazioni...*, s. 118.

²⁴ Trudno wyobrazić sobie by kompetentna władza kościelna nie zachowała porządku: najpierw potwierdzenie statutu, a potem zalecenie lub poparcie stowarzyszenia.

lacje z podmiotami prawa kościelnego, członkowie tego stowarzyszenia muszą działać kolegialnie²⁵

Aby stowarzyszenie mogło uzyskać osobowość prawną w Kościele, potrzebny jest formalny dekret kompetentnej władzy kościelnej (kan. 322 § 1). Zanim władza nada osobowość prawną, potrzebne jest zatwierdzenie statutu, czyli *aprobatio*²⁶ zgodnie z kan. 322 § 2 (por. kan. 314). Zatwierdzenie statutów nie zmienia prywatnej natury stowarzyszenia. Jest to raczej przesłanka do aktu nadania osobowości prawnej, a jego dokonanie jest jednoznaczne z obwieszczeniem na forum publicznym Kościoła, że kompetentna władza uważa za słuszne nadanie temu stowarzyszeniu kwalifikowanego statusu. Na tym etapie kompetentna władza kościelna może zażądać dokonania zmian w statucie stowarzyszenia.

Następnie przed aktem nadania osobowości prawnej władza kościelna ma zbadać, czy istnieją przesłanki do jej nadania zawarte w kan. 114 § 3. Chodzi o ocenę rzeczywistej użyteczności celu dla działalności Kościoła powszechnego czy też partykularnego, jaki stowarzyszenie realizuje, oraz pozytywną opinię na temat posiadania przez nie odpowiednich środków do jego osiągnięcia.

Po uzyskaniu osobowości prawnej stowarzyszenie działa już jako osoba prawna reprezentowana przez legalną władzę stowarzyszenia. Wypada w tym miejscu dodać, że po nadaniu osobowości prawnej takie stowarzyszenie nadal jest prywatne (kan. 322 § 2). W takim rozwiązaniu jest widoczny zamysł prawodawcy, aby chronić autonomię prywatnego stowarzyszenia i pozwolić wiernym na kierowanie stowarzyszeniem według statutów.

Nabycie kościelnej osobowości prawnej przez stowarzyszenie czyni je bardziej odpornym na niepożądane wewnętrzne i zewnętrzne wpływy oraz podnosi efektywność i zasięg jego działań.

NABYWANIE OSOBOWOŚCI PRAWNEJ CYWILNEJ

Stowarzyszenia wiernych związane z udziałem w realizacji misji Kościoła mogą mieć status osoby prawnej kościelnej lub osoby prawnej cywilnej lub też osoby prawnej kościelnej i osoby prawnej cywilnej jednocześnie. Gdy chodzi o nabycie osoby prawnej cywilnej przez stowarzy-

²⁵ Takie kolegialne działanie stowarzyszenia może być realizowane na dwa sposoby: 1) członkowie stowarzyszenia działają wszyscy jednocześnie i jednomyślnie. Jest to nieefektywny sposób; 2) członkowie stowarzyszenia udzielają mandatu władzom stowarzyszenia (jednej lub kilku osobom), aby działały w ich imieniu. Jest to kłopotliwy sposób ze względu na procedurę udzielania mandatu.

²⁶ *Approbare* jest silniejsze od *recognoscere*. Por. R. Sobański, *Władza moderatora...*, s. 12, przypis 26.

zenie w świetle prawa polskiego, to regulują to przepisy następujących aktów prawnych: Konkordatu między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską z dnia 28 lipca 1993 roku (= *Konkordat*)²⁷, Ustawy z dnia 7 kwietnia 1989 roku Prawo o stowarzyszeniach (= *PrStowU*)²⁸, Ustawy z dnia 17 maja 1989 roku O stosunku Państwa do Kościoła Katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej (*StosPaKoU*)²⁹

Zgodnie z art. 19 *Konkordatu*³⁰

Rzeczpospolita Polska uznaje prawo wiernych do zrzeszania się zgodnie z prawem kanonicznym i w celach określonych w tym prawie. Jeżeli te zrzeszenia poprzez swą działalność wkraczają w sferę uregulowaną w prawie polskim, podlegają także temu prawu.

Koresponduje to z art. 33 *StosPaKoU* który zapewnia osobom należącym do Kościoła swobodę zrzeszania się w celu realizacji zadań wynikających z misji Kościoła. Prawo określone w ust. 1 tego artykułu jest wykonywane w ramach organizacji kościelnych i katolickich. Ich krótkie opisanie ma znaczenie dla dalszych rozważań.

Organizacje kościelne w rozumieniu *StosPaKoU* są to związki zrzeszające osoby należące do Kościoła oraz: 1) erygowane przez biskupa diecezjalnego lub w ramach statutów zakonnych przez wyższego przełożonego zakonnego, a w odniesieniu do organizacji o zasięgu ponaddiecezjalnym – przez Konferencję Episkopatu Polski, 2) założone przez wiernych z udziałem proboszcza, rektora kościoła lub przełożonego zakonnego za zezwoleniem władzy kościelnej, o której mowa w pkt. 1.

Te organizacje mają na celu w szczególności działalność na rzecz formacji religijnej, kultu publicznego i nauki katolickiej. Działają one w ramach tych kościelnych osób prawnych, w których zostały powołane. Według art. 34 ust. 3 organizacje kościelne wymienione w art. 34 ust. 1 pkt 1 mogą nabyć osobowość prawną w trybie art. 10 tejże ustawy, czyli mogą one uzyskać osobowość prawną w drodze rozporządzenia Ministra-Kierownika Urzędu do Spraw Wyznań.

Uzyskanie osobowości prawnej przez organizacje kościelne, ujęte w art. 34 ust. 1 pkt 1 *StosPaKoU* następuje poprzez wypełnienie procedury opisanej w *Instrukcji Episkopatu Polski dotyczącej zakresu i sposobu uzyskania osobowości prawnej przez instytucje kościelne na podstawie prawa polskiego*, z dnia 15 czerwca 2000 roku³¹ Opiera się ona na art. 4 ust. 3 *Konkordatu*, który stwierdza:

²⁷ DzU 1998 r., nr 51, poz. 318 i AAS 90, 1998, s. 310–329.

²⁸ DzU 1989 r., nr 20, poz. 104 ze zm.

²⁹ DzU 1989 r., nr 29, poz. 154 ze zm.

³⁰ Por. J. Krukowski, *Polskie prawo wyznaniowe*, Warszawa 2005, s. 141–144.

³¹ *Akta Konferencji Episkopatu Polski*, t. 5, Warszawa 2000, s. 41–50.

Inne instytucje kościelne mogą na wniosek władzy kościelnej uzyskać osobowość prawną na podstawie prawa polskiego.

Możliwość uzyskania osobowości prawnej na podstawie prawa polskiego odnosi się do stowarzyszeń publicznych powołanych przez kompetentną władzę kościelną lub innych publicznych osób prawnych.

Druga grupa to organizacje katolickie. W rozumieniu *StosPaKoU* są to te stowarzyszenia, które zgodnie z art. 35 zostały założone za aprobatą władzy kościelnej. Ona zatwierdza kapelana lub asystenta kościelnego dla stowarzyszenia. Organizacje katolickie działają w łączności z hierarchią kościelną. Organizacje katolickie mogą mieć na celu, w szczególności zgodną z nauką Kościoła, działalność społeczno-kulturalną, oświatowo-wychowawczą i charytatywno-opiekuńczą. Do organizacji katolickich stosuje się przepisy prawa o stowarzyszeniach, z tym że: 1) władzy kościelnej przysługuje prawo cofnięcia aprobaty, 2) władza kościelna może wystąpić do sądu z wnioskiem o rozwiązanie stowarzyszenia, co wymaga jednak uzgodnienia w Komisji Wspólnej, 3) w przypadku likwidacji organizacji katolickiej, do jej majątku stosuje się odpowiednio przepisy o majątku zlikwidowanych kościelnych osób prawnych, chyba że ich statut stanowi inaczej.

Jak mówi przywoływana już *Instrukcja Episkopatu* w pkt. 14, prywatne stowarzyszenia kościelne, które są w optyce tego artykułu, mogą uzyskiwać osobowość prawną na zasadach określonych w *PrStowU*, czyli poprzez rejestrację sądową. Tę samą drogę uzyskania osobowości prawnej mają organizacje kościelne, o których mowa w art. 34 ust. 1 pkt 2 *StosPaKoU*.

W tym miejscu zauważyć trzeba, że w Polsce, ze względu na sposób zakładania, są dwa rodzaje stowarzyszeń: zwykłe i zarejestrowane³². Stowarzyszenie zwykłe jest uproszczoną formą stowarzyszenia (*PrStowU* art. 40 ust. 1). Różnica jest następująca – stowarzyszenie zwykłe może być utworzone przez co najmniej 3 osoby. Aby mogło ono rozpocząć działalność, wystarczy poinformowanie administracyjnego organu nadzoru. Nie ma ono osobowości prawnej i nie może prowadzić działalności gospodarczej, korzystać z datków publicznych i tworzyć związków stowarzyszeń³³. Stowarzyszenie zarejestrowane może być utworzone przez co najmniej 15 osób, które muszą uchwalić statut określający cele, teren działania i władze (*PrStowU* art. 9). Takie stowarzyszenia (w liczbie co najmniej 3) mogą zakładać związki stowarzyszeń. Są one podstawową i najliczniejszą

³² Por. *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, s. 94–96.

³³ Rozdział 6 *PrStowU* art. 40–43.

formą stowarzyszania się³⁴ Mają one osobowość prawną. Jej nadanie odbywa się według następującej procedury.

Komitet założycielski składa do sądu rejestrowego wnioszek o rejestrację wraz ze statutem, listą założycieli, zawierającą imiona i nazwiska, datę i miejsce urodzenia, miejsce zamieszkania oraz własnoręczne podpisy założycieli, protokół z wyboru komitetu założycielskiego, a także informację o adresie tymczasowej siedziby stowarzyszenia. Wniosek ten zgodnie z art. 13 ust. 1 ma być rozpoznany niezwłocznie, a rozstrzygnięcie powinno nastąpić nie później niż w ciągu 3 miesięcy od dnia złożenia wniosku. Odmowa zarejestrowania przez sąd rejestrowy może nastąpić, zgodnie z art. 14 tylko wówczas, jeżeli nie spełnia ono warunków określonych w ustawie. Sąd rejestrowy przed wydaniem postanowienia o zarejestrowaniu stowarzyszenia może, jeżeli uzna to za niezbędne zgodnie z art. 15 ust. 1, dokonać dodatkowych ustaleń. Wyznacza w tym celu posiedzenie wyjaśniające. Na to posiedzenie sąd rejestrowy wzywa uczestników postępowania. Jeśli sąd rejestrowy stwierdzi, że statut stowarzyszenia jest zgodny z przepisami prawa i założyciele spełniają wymagania określone ustawą, wydaje postanowienie o zarejestrowaniu stowarzyszenia (*PrStowU* art. 16). Wówczas stowarzyszenie uzyskuje osobowość prawną i z chwilą wpisania do Krajowego Rejestru Sądowego może rozpocząć działalność (*PrStowU* art. 17 ust. 1; k.c. art. 37). Po wpisaniu stowarzyszenia do Krajowego Rejestru Sądowego sąd rejestrowy zawiadamia założycieli oraz organ nadzorujący, przesyłając jednocześnie temu organowi statut (*PrStowU* art. 17 ust. 3).

Uzyskanie osobowości prawnej cywilnej stwarza możliwość rozszerzenia działalności i umocowania stowarzyszenia także w prawie państwowym, co bez wątplenia wzmacnia pozycję każdej organizacji.

* * *

Kończąc, należy podkreślić, że człowiek jako byt społeczny potrzebuje współdziałania, aby osiągnąć zamierzone cele, zarówno w sferze religijnej, jak i świeckiej. Dlatego też prawo do stowarzyszania się jest tak bardzo ważnym prawem, a realizacja powinna być nie tylko chroniona, ale i ułatwiana ze strony prawodawców poprzez jasne zapisy w prawie. Trzeba pamiętać, że prawo do stowarzyszania się może być realizowane przez wiernych Kościoła, którzy są jednocześnie obywatelami państwa polskiego. Wymuszać to powinno współpracę pomiędzy władzami usta-

³⁴ Por. P. Suski, *Stowarzyszenia i fundacje*, Warszawa 2006, s. 75.

wodawczymi Kościoła (na szczeblu partykularnym) i władzami ustawodawczymi państwa.

Prawo kanoniczne i prawo polskie nie są jasne w wielu kwestiach dotyczących stowarzyszeń. Można mieć nadzieję, że ten artykuł pomaga wyjaśnić niektóre z nich.

THE PRIVATE ASSOCIATIONS OF FAITHFUL Description and stages of its origin

S u m m a r y

The right to association is one of the fundamental rights of every human being. The right has the foundations both in the natural and supernatural dignity of man. No one can unjustly deprive of the right in question neither civil, nor ecclesial authorities.

The arouse interest of application and realization the right to association could be seen in Poland in recent years especially after year 1989 when the new law on association was issued and made public life more democrat and liberal. The political changes make possible for Catholics in Poland to put the right to association into action.

The paper has the aim to bring closer the associations showing the characteristics of the type of associations and presenting step by step how it comes into being. The intention of the paper is to be of help to the faithful who want to establish association and build *communio* of the Church by its working.

The paper consists of the following parts: the first one presents possible distinctions of associations according to a variety of criteria. The second chapter is a description of private association of faithful. The third one elucidates to stages of its origin until it become a church and civil legal person.